

Mitterrand en de psalmen van Calvijn

GAAN FRANSE PROTESTANTEN ZICH NU ZELF HERROEPEN?

Een protestant in Frankrijk vindt zichzelf nog steeds een bijzonderheid, lid van een minderheid met een intellectuele en maatschappelijke elite die vertegenwoordigd is in de hoogste regionen van de Franse samenleving. Frits de Lange noteerde niettemin bezorgdheid in hun gelederen.

Lodewijk de Veertiende moet zich in zijn graf hebben omgedraaid toen hij onlangs zijn opvolger als hoofd van de Franse staat, François Mitterrand, tolerante woorden hoorde spreken over de vrijheid van geweten en ten aanhoren van een gezelschap waarin kardinaal Lustiger van Parijs en de president van de Federatie van Franse Protestanten, Jacques Maury, broederlijk naast elkaar zaten. En de zonnekoning moet zich-helemaal verraden hebben gevoeld toen na de toespraak van de president een sobere en ingetogen vertolking van Calvijn's Geneefse psalmen ten gehore werd gebracht.

Het gebeurde op de openingsavond van het congres over 'Protestantisme en Vrijheid 1685 - 1985' dat op 12 en 13 oktober door de Franse protestanten in Parijs werd gehouden en dat het hoogtepunt vormde van de herdenking van de herroeping van het Edict van Nantes driehonderd jaar geleden.

Heel de geschiedenis van het Franse protestantisme laat zich eigenlijk in deze ene gebeurtenis samentrekken: op 18 oktober 1685 ondertekent Lodewijk de Veertiende in Fontainebleau een edict dat de relatieve vrijheid die de protestanten was toegezegd in het in 1598 door Hendrik de Vierde te Nantes opgestelde statuut tot nul reduceert. En al gold het hier een formaliteit, omdat het Edict van Nantes in de loop van de zeventiende eeuw al meer en meer was uitgehold en de vrijheid van godsdienst een lege leus was geworden, nu stond het dan ook zwart op wit: de protestant was vogelvrij verklaard.

Gruwelijk uitgezuiverd

Op gruwelijke wijze heeft Lodewijk de Veertiende vervolgens onder de protestanten huisgehouden: marteling, gevangenschap, galeienslavernij, de terreur van gedwongen inkwartiering (dragonnades) - met een heilige ijver werd het protestantse 'venijn' (een staande uitdrukking uit die tijd) 'uitgezuiverd'. Zowel de taal als de methoden herinneren ons aan het Duitsland van de jaren dertig.

Een vijfde deel van de 850.000 protestanten die Frankrijk toen telde, reddde het vege lijf door uit te wijken naar het buitenland. Vijfenzeventigduizend hugeno-

ten hebben onderdak gevonden in de Nederlanden. Wat bleef, was een strijd bare minderheid. Zelfs bereid tot gewapend verzet tegen de koning. De opstand van de Camisards, van 1702 tot 1710 in de Cevennen ondernomen, kan met recht een protestantse guerrilla worden genoemd. En het heeft tot aan de Franse Revolutie geduurd voordat deze volgelingen van Calvijn hun burgerlijke en godsdienstige rechten terugkregen. Pas in de negentiende eeuw kwam hun assimilatie met, en integratie in de Franse samenleving op gang.

Wat is er over van deze heldhaftige Gideonsbende van drie eeuwen geleden? Nog steeds vindt een protestant in Frankrijk zichzelf een bijzonderheid. En hij is het, niet alleen getalsmatig (een kleine miljoen protestanten betekent een half procent van de bevolking), maar ook sociaal en cultureel.

Met opzet noemde Jean-Pierre Richardot zijn boek over deze groep Fransen: 'Het Franse protestantse volk vandaag'. Want het protestantisme is, door zijn eeuwenoude collectieve bewustzijn een bedreigde minderheid te vormen, eerder een sociaal dan een godsdienstig fenomeen. Een minoriteit, maar met een intellectuele en maatschappelijke elite die vertegenwoordigd is in de hoogste regionen van de Franse samenleving.

Met name zijn de protestanten te vinden in de politiek en op de universiteit. En Richardot vermoedt ook waarom: de ge-

drevenen door het Woord van toen zijn de meesters van het woord van nu. Zoals de Verenigde Staten hun WHASP kennen, zo bezit Frankrijk op deze manier haar HSP: 'la Haute Société Protestante'. Maar ook de Franse protestant die zich niet tot deze aristocratie rekent, is trots op de deugden die er worden gecultiveerd. Soberheid, discipline, helderheid van geest en democratische gezindheid, dat zijn de waarden die in de protestantse cultuur thuishoren.

Maar bestaat er werkelijk nog zoiets als een protestantse culturele identiteit of berust deze idee zo langzamerhand op een mythe? Hoe strijdbaar is deze minderheid nog in een zich tolerant en pluraal noemend Frankrijk? En wat is haar de vrijheid van geweten waard, nu het niet meer in de eerste plaats om die van haarzelf maar om die van vervolgde minderheden elders in de wereld gaat?

Om deze vragen draaide het Parijse congres van begin oktober, belegd in het Maison de la Mutualité, hartje Parijs. Een architectonisch monstroom, uitgerust met versleten klapstoeltjes die zo uit een overjarig model Citroën leken te zijn gesloopt. Maar de protestanten voelden zich duidelijk thuis in deze sobere bedoe-

Grote vergissing

De hele HSP was er aanwezig en liet zich horen. In de forum-discussie bijvoorbeeld, waaraan befaamde historici en juristen hun medewerking hadden toegezegd. Onder hen Elisabeth Labrousse en Pierre Chaunu, beiden protestant, en Emmanuel Ladurie, de man van Montailou en Het carnaval van Romans: van hugenotenafkomst, maar zich nu nadrukkelijk geen protestant meer noemend.

De politieke ('een grote vergissing van Lodewijk de Veertiende, met boemrang-effect op Frankrijk') en godsdienstige ('een grof schandaal, met grote schade voor beide betrokken confessies') gevolgen van de Herroeping passeerden de revue. Maar de beschouwelijkheid van de deskundigen maakte al gauw plaats voor passie toen de consequenties van deze intolerantie van drie eeuwen geleden voor vandaag werden getrokken. Labrousse, schrijfster van het grote boek

over de Révocation van het Edict van Nantes in dit herdenkingsjaar, noemde Zuid-Afrika. Niet toevallig: namen als Du Plessis, Labuscaigne, Malan, Marais en Naudé wijzen er op dat een flink aantal hugenoten ook naar dat land is uitgeweken en er een thuis heeft gevonden.

Hoe is het toch mogelijk, vroeg de geschiedkundige zich af, dat velen van hen die het naderhand in dit land hebben gemaakt op hun beurt slavendrijvers zijn geworden? Hoe konden deze gemarginaliseerden anderen marginaliseren? Ze behoorden stuk voor stuk nu aan de kant van Naudé, Boesak en Nico Smith te staan.

Het applaus van de Franse calvinisten zweeg echter toen zij nog een tweede gevolgtrekking maakte, nu voor Frankrijk zelf. De islam, met tweeëneenhalf miljoen aanhangers na hetatholicisme de tweede godsdienst in dit land, verdient als minderheid wat haar toekomt: moskeeën en koran-scholen. Woedend reageerde Labrousse's collega Chaunu met de vraag of zij er dan aan mee wil werken 'dat Frankrijk in de komende jaren een soort tweede Libanon zal worden'.

Het is duidelijk: over de lijn die getrokken moet worden van 1685 naar 1985 zijn de Franse protestanten het onderling niet eens. En de rechtse oud-premier Couve de Murville en de linkse minister Georgina Dufoix zaten op dit congres alleen bij elkaar in één zaal uit hoofde van hun protestant-zijn.

Maar niet alleen politiek, ook kerkelijk en theologisch botert het niet al te best onder de Franse protestanten. De Parijse professor André Dumas omschreef het probleem door zijn gehoor in tweeën te delen en de ene helft tegen de andere te laten zeggen: 'Als jij pluralist bent, ben je incoherent', en omgekeerd: 'Als je geen pluralist bent, ben je totalitair'. De intolerantie komt niet enkel meer – zoals in de eeuw van de zonnekoning – van buitenaf, maar betekent ook een verzoeking in de protestantse gelederen zelf. En met de eenvoud van het in de verdrinking beleden en gelouterde 'Sola Scriptura', 'De Schrift alleen', lijkt de kloof tussen de calvinisten niet meer te bezwieren.

De filosoof Paul Ricoeur weet daar alles van. Ook hij is protestant, maar worstelt in zijn werk met de veeluidigheid van het geschreven woord. Hij sprak op het congres zijn zorg uit over het feit dat het gewone bijbellezende volk en de bijbelgeleerde elite tegenwoordig langs elkaar heen praten, en die ontwikkeling achtte hij ernstig: worden zo de poten niet langzamerhand onder de kansel (centrum van de leer en het leven van de protestant) weggezaagd?

Zorg om eenheid

De zorg om de eenheid en de toekomst van het Franse protestantisme vervult ook de nu 73-jarige Jacques Ellul. Iemand die het christendom graag een subversieve godsdienst noemt, 'éminence grise' en 'enfant terrible' van de Franse kerken. Om gezondheidsredenen niet in Parijs aanwezig, maar zijn referaat was beschikbaar. Daarin plaatst hij zich achter een uit 1975 daterend initiatief voor

een lange mars door de kerkelijke instituten en pleit hij voor een soort 'Jerichotactiek' die de bouwvallige hiërarchie van een verouderde kerk in elkaar moet doen storten.

Hij roept de Franse protestant-aan-de-basis op niet langer te wachten totdat er van synodewege nieuw leven in de kerk wordt geblazen, maar om dat zelf te doen. Met anderen constateert hij een enorme vergrijzing in zijn kerken die de zondagse diensten vaak doet lijken op 'bijbelclubs voor bejaarden'. En de man die zegt de moderne maatschappij niet te kunnen analyseren zonder Marx wil dat de Franse protestanten de komende jaren prioriteit verlenen aan de evangelisatie. 'In de zeventiende eeuw werd heldendom van ons gevraagd', aldus de filosoof, 'vandaag hebben we, behalve dat, energie en verbeeldingskracht nodig'.

Evangelisatie

Of de Franse nazaten van Calvijn dat nu al hebben is de vraag. Het Parijse congres riep het wat getaande bewustzijn een 'strijdbare minderheid' te zijn weer in herinnering. Maar of zij zich temidden van een land waar nog maar een kwart van de bevolking binding heeft met het christelijk geloof in de toekomst kan handhaven, staat allerminst vast. Hoe lang blijven de protestanten nog die half procent voor hun rekening nemen?

'Een minderheid loopt het gevaar zich op te lossen of zich te barricaderen', erkent Dumas. Dat tweederde deel van de Franse protestanten trouwt met niet-protestanten en dat het Zuidfranse platteland, waar van oudsher de protestanten het dikst gezaaid zijn, op grote schaal ontvolkt, lijkt te betekenen dat men kiest voor het eerste.

'Gaan we onszelf niet langzamerhand herroepen?', vraagt de directeur van het Protestantse Studie- en Documentatiecentrum te Parijs, Jean Baubérot, zich af in het weekblad 'Le Christianisme au XXe Siècle'. En ook hij, beslist geen bevlogen evangelicaal, geeft zijn kerken voor de komende tijd één wachtwoord mee: evangelisatie. 'Wij respecteren zeker de vrijheid van de niet-gelovigen. Maar tussen het geweld van drie eeuwen geleden en de onverschilligheid van nu bestaat er ook nog een soort passie voor het evangelie, door liefde gedreven, aanhoudend en geduldig'.

Het Parijse congres eindigde met een slotverklaring, waarin men het met kloeke woorden opnam voor vervolgde minderheden en politieke vluchtelingen, waar ook ter wereld. Maar de herdenking had een dubbele agenda: eigenlijk ging het er vooral om de toekomst van de Franse kerken. Pierre-Patrick Kalténbach, leider van de Associations Familiales Protestantes, bedient zich graag van de uitspraak: 'Le protestantisme est une petite musique'. Maar om zich in het koor der confessies hoorbaar te kunnen maken heeft men op z'n minst een eigen stem en wat volume nodig.

Frits de Lange

Dr. F. de Lange is predikant van de Eglise Réformée Néerlandaise te Parijs.

KANTTEKENING

Reclame

Nu weer ligt er een plan de treinen te beschilderen met reclameteksten van een vijftal industrieën en dienstverlenende bedrijven, die reeds jaar en dag luidkeels en zonneklaar hun onmisbaarheid voor elk mens affichereren.

Ik moet mij zelf in de hand houden, als ik boos word. En dat gebeurt vaak. Dan zeg ik: ga eens op een afstand staan. Goed. Laten wij rustig blijven. Er is veel reclame, die ik niet missen wil. Het gaat er maar om wat je reclame noemt. Het is, letterlijk vertaald, herhaaldelijk roepen. Daarom is niet alles, wat tegen betaling in een dagblad wordt meegedeeld reclame. Of schoon de grens nooit helemaal duidelijk is. Eenmaal naam en datum van een overledene melden behoeft geen reclame te zijn. Men spreekt dan liever van aankondiging, annonce. Geboorte- en overlijdensadvertenties vormen een boeiende rubriek.

Het bloed kruipst waar het niet gaan kan. Wij leven in een economische wedijverwereld, waarin de bodem wordt geplunderd, de lucht vervuild raakt, de propagandawoorden tot blinkende leugens worden omgesmeed, en dat zal zich ook bij de publieke mededelingen van zakenmensen voordoen. Juist bij hen, want waar te verdienen valt, krijgen woord en beeld een verleidelijke functie.

Straks komen de verkiezingen. Ik zie er nu al tegenop, vanwege de reclame. De verkiezingsstrijd dient, zo is de gedachte erachter, tot bewustmaking van de problemen, waar ieder bij betrokken is. Daarom is discussie een goede zaak, ook al worden er vaak kromme redeneringen gebruikt. Maar tegelijk worden in toenemende mate de emoties in leuzen verwoord en in beelden uitgedrukt. Als het kan met spektakel omgeven. Met toeters en bellen. Met helikopters en fakkeloptochten. Het heeft dan niets meer te maken met de zaak waar het om gaat: verantwoord kiezen op grond van verworven inzicht.

Er is behoefte aan nieuwe doordening van het verschijnsel reclame. Terwille van de menselijke waardigheid. Reclame betekent altijd het overaccentueren van bepaalde emoties. En ingetogenheid, dat wil zeggen het onder controle houden van emoties, is juist voor de beleving van echte vrijheid levensnoodzakelijk. Daarom is dat beschilderen van die treinen een droevig-makend verschijnsel.

L. H. Ruitenberg